

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЕ СЛОВО	5
ГРОМАДЯНСЬКО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ	8
Інтерактивна година спілкування «Ми — діти гідної та вільної держави» (для учнів 5-х класів)	8
Майстер-клас «Виготовлення ляльки-мотанки» (для учнів 5–6-х класів) . . .	10
Тренінг «Яка вона — “законослухняна особистість”?» (для учнів 7-х класів)	16
Квест «Україна єдина» (для учнів 7–8-х класів)	19
Тренінг «Вивчай Європу — змінюй Україну» (для учнів 9–11-х класів)	25
Гепенінг «День Соборності України — єднання заради Незалежності» (для учнів 11-х класів)	29
STEAM-проект «Поліська коловерть» (для учнів 11-х класів)	33
ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ	37
Артзабава «Цвітеш ти пишно, земле моя мила, ти — не окраїна, ти — Україна!» до Дня Українського козацтва, Дня захисників та захисниць України (для учнів 5–6-х класів)	37
Спортивно-пошуковий квест «Хоробрі серця навколо нас» до Дня Збройних сил України (для учнів 7–8-х класів)	43
Козацький квест «Козацька слава не поляже, про себе розкаже» (для учнів 9–11-х класів)	48
ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ	51
Тренінг «Секрети ефективного спілкування» (для учнів 7-х класів)	51
Година спілкування з елементами тренінгу «Допоможи собі, рятуючи інших» (для учнів 7–8-х класів)	54
Квест «Веселі майстри» (для учнів 8–9-х класів)	59
Тренінг «Добро починається з мене...» (для учнів 8–9-х класів)	62
Тренінг «Чарівний світ прекрасного» (для учнів 9-х класів)	67

Діловий експрес «Ти і ринок праці» (для учнів 9–11-х класів)	70
Судове засідання «Бійтеся людей байдужих...» (для учнів 9–11-х класів) . . .	77
Тренінг «Правильний вибір професії — успішне майбутнє» (для учнів 10–11-х класів)	85
ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ	91
Віртуальна екологічна стежина «Ні — війні! Природа теж страждає...» (для учнів 5-х класів)	91
Тренінг «Вода — джерело життя на Землі» (для учнів 7-х класів)	93
Тренінг «Планета моєї мрії» (для учнів 6–7-х класів)	100
Тренінг «У рідному краї поганої погоди не буває» (для учнів 7-х класів)	110
Тренінг «Озирнись! Навколо тебе природа...» (для учнів 8-х класів)	118
Тренінг «Сталий розвиток — стратегія людства в ХХІ столітті» (для учнів 10–11-х класів)	121
ДЖЕРЕЛА	126
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	127

6. Вправа «Зорі пам'яті»

Учитель. Зоря — символ незламної душі борця за Свободу України.

На дощці прикріплено «нічну» карту України. В учнів — паперові зорі.

Охочі виходять на загал з уривком спогадів або стислою інформацією про українців — борців за Свободу. Після виступу прикріплюють зорю на «нічну» карту України.

III. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА

1. Вправа «Ланцюжок гідності та свободи»

Учитель. Візьміть свої долоньки та прикріпіть їх до стрічки.

У групі обговоріть: «Гідність та свобода для мене — це...» (до 2 хв).

— Тепер, коли ми зрозуміли, що для нас є гідність, — створімо ланцюжок. Двоє представників з кожної групи, візьміть стрічку з прикріпленими долоньками та презентуйте на загал.

2. Заключне слово вчителя

Учитель. Дивлячись на нинішнє становище нашої країни, впевнені: немає такого українця, який би не бажав миру і спокою Україні. Український народ об'єднався нині проти агресора. Багато чоловіків та жінок щодня мужньо захищають кордони нашої країни. Люди різних професій працюють у тилу задля підтримання воїнів, волонтерять.

Щодня, щогодини Україна завдяки таким людям-героям, з-поміж яких і наші славні земляки, виборюють право бути суверенною, єдиною державою. Тож молимося і просимо в Бога одного: аби захисники живими і здоровими та якнайшвидше повернулися додому, до своїх матерів, дружин та дітей.

Я бажаю вам бути гідними громадянами України, вірними синами та дочками своїх батьків, чесними та працьовитими. Від вашої небайдужої життєвої позиції значною мірою залежить майбутнє нашого міста зокрема й усієї країни загалом. Тож бажаю вам мудрості та віри у власні сили!

МАЙСТЕР-КЛАС «ВИГОТОВЛЕННЯ ЛЯЛЬКИ-МОТАНКИ» (для учнів 5–6-х класів)

Оксана ЛЕГКОБИТ

Мета: ознайомлення з історичними витоками національної іграшки-оберега, ляльки-мотанки, послідовністю створення іграшки об'ємної форми; формування художнього смаку; розвиток творчих здібностей учнів під час складання композицій, комунікативних якостей, естетичного смаку, уяви, фантазії; виховання любові до традицій українського народу, поваги до культурної спадщини, любові до прекрасного, охайності.

Очікувані результати: сформованість чітких уявлень про власні можливості в опануванні технології виготовлення ляльки-мотанки; володіння навичками практичної професійної діяльності; уміння самостійно користуватися інформаційними джерелами з питань народної творчості та ремесел.

Форма проведення: майстер-клас.

Формування базових цінностей: національні цінності.

Обладнання: зразки іграшок-оберегів, ляльок-мотанок, тканина (домотканне полотно), гудзики, намистинки, червоні та чорні нитки, оздоблювальна стрічка з орнаментом, голка, хустина; великий бісер червоного, зеленого, чорного кольорів (кольори можуть бути будь-які); поролон або тканина, яку можна використати як наповнювач; тонка та широка стрічки.

Перебіг заходу

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА

Ведуча. Діти, чи знаєте ви, що таке оберег? (Оберег — найдревніший амулет щастя, чарівний предмет, призначений захищати свого власника, принести удачу, попередити про небезпеку, поліпшити стан здоров'я.)

— Які обереги вам відомі? (Відповіді учнів.)

— Наші предки традиційно прикрашали свій дім оберегами, бо вірили, що вони охороняють від нещастя, хвороб, зурочення, поганих людей, стихійних явищ та різних напастей. Збираючись у дорогу, брали їх із собою, аби вони зігривали душу та нагадували про рідний дім. (Християнські — свічка, ікони, хрест; слов'янські — рушник, вишиванка, хліб, квіти.)

— У нашого народу здавна існував ще один оберег — це лялька-мотанка. Моя перша зустріч із забудою іграшкою відбулася ще в дитинстві, коли бабуся показала, як у давнину із носових хустинок виготовляли ляльки. Щось було магічне в тій зробленій нашвидкуруч іграшці. Зараз я розумію, що магічним було оживлення шматка тканини, а ще — любов, яку майстриня вкладала в цю ляльку. Лялька — це дитяча іграшка й оберег родини, це магічний талісман та символ зв'язку між поколіннями. Як вона виникла, чому має таку назву, що означає і чи складно її зробити — відповіді на ці запитання відшукаймо сьогодні разом. Адже людина має завжди пам'ятати, звідки вона родом, де її коріння, знати історію свого народу, його мову, звичаї. Саме тому доречними будуть слова М. Рильського: «Той, хто не знає свого минулого, не вартий майбутнього».

— Як ви їх розумієте? (Відповіді учнів.)

— Тільки знаючи ці традиції, ми зможемо передавати культурну спадщину своїм нащадкам. Тож пропоную разом вирушити в подорож «Шляхами минувшини». Надаємо слово хлопцям.

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА

1. Виступ хлопців «Шляхами минувшини»

1-й учень. Історія української ляльки сягає своєї давнини і налічує близько 5000 років. Деякі вчені визначають її приналежність до часів так званої «Трипільської культури». У цих племен існував культ жінки (про що свідчить безліч глиняних фігурок жінок, знайдених під час розкопок). Так само культ жінки-берегині (жіночої фігурки з піднесеними для благословіння руками) — і сьогодні можна зустріти на українських вишиванках і писанках. Імовірно, що саме ці жіночі фігурки з глини могли бути прообразом української ляльки-мотанки. Вона схожа на свою сестру, виготовлену з глини із додаванням зерна або злаків.

Трипільці вирощували льон, коноплі. І в них було розвинене ткацтво. До сих пір вважають, що лялька, зроблена з ниток льону або конопель, має сакральне значення! (Сакральне — священне, присвячене Богам; те, що має магічний зміст, який звучить як заклинання.) В основі своєї голови лялька має спіральну форму *коловорот* (трипільський знак). Можливо, ганчір'яна лялька створена саме в ті часи.

2-й учень. Розповім про магічно-обрядове значення ляльки. Раніше в Україні ляльку-мотанку виготовляли, щоб викликати або припинити дощ, змінити погоду, залагодити сварку в родині, забезпечити добру подружню пару дівчині чи хлопцеві.

Ляльку часто використовували в обрядах. Під час виготовлення обрядової ляльки в неї влітали все те, чого людина хотіла позбутися (біди, хвороби), і спалювали на вогнищі або топили у воді. До кінця XIX ст. витоки обряду остаточно втрапилися і забулися, а ляльки залишилися. До наших днів дійшли обрядові зображення певних стихій чи символів природи з трави або дерева — Купайло та Марена (символи Води й Вогню на святі Івана Купала), Масляниця, яку роблять, коли проводжають зиму і зустрічають весну. Узимку та навесні ляльки спалювали («Колодій», «Масляниця»), влітку — закопували в землю («Зозуля»), топили у воді або спалювали («Купайло», «Марена».)

В е д у ч а. Яку саме роль відігравала лялька? (Виконувала обрядову роль.)

— У XX столітті український народ зазнав непоправних людських втрат — війни, репресії, голодомори, депортації, штучне «перемішування» населення. Саме тому люди не мали змоги передати культурну спадщину своїм дітям, і з часом мотанки себе віджили. Лише останнім часом, з набуттям Україною незалежності, ми знову повертаємось до своєї культури, споконвічних традицій українців. Існує багато різновидів ляльок-мотанок. Вони різняться за матеріалами, формою та розмірами, а головне — за призначенням.

3-й учень. Один із різновидів ляльки-мотанки — солом'яні ляльки. Зазвичай їх використовували в ритуально-культурних обрядах. Також були ляльки-мотанки у вигляді козачків, якими могли

бавитися хлопчики. У такий спосіб їм не тільки прищеплювали інтерес і любов до національного коріння, але й соціальну роль захисників. З-поміж іграшок для хлопчиків були популярними фуркалки, калатальця, музичні рижки, коники, зайчик на пальчик.

В е д у ч а. Про яку роль ляльки ви щойно дізналися? (Була іграшкою.)

2. Виступ дівчат «Вісті з вернісажу»

В е д у ч а. А дівчата підготували виставку ляльок, дізналися багато нового про ляльку-мотанку.

Традиційно виділяють три основні типи ляльок-мотанок: пеленашка, баба-берегиня, дівчина-наречена.

Дівчата презентують ляльок, ознайомлюючи учасників заходу з їх видами.

1-ш а у ч е н и ц я. При народженні дитини виготовляли ляльку-пеленашку (Додаток 1) — немовля в пелюшках. Цих ляльок у родині робили найпершими. Їх клали в ліжечко до немовляти для відволікання злих духів, для охорони його сну і здоров'я. Це були перші іграшки малюка.

2-га у ч е н и ц я. Лялька-наречена (Додаток 2) захищала дівчат і підтримувала їх. Цю ляльку гарно одягали і прикрашали, бо вона символізувала придане нареченої та привертала багатого нареченого.

3-тя у ч е н и ц я. Весільна лялька (Додаток 3) призначалася для шлюбу, тож її виготовляли дуже ретельно: вбирали в український стрій, як молоду, робили великий віночок чи корону на голову, до ляльки-молодої обов'язково виготовляли пару — молодого. Також дівчата часто разом із приданим — рушниками та сорочками — додавали в скриню ляльок.

4-та у ч е н и ц я. Берегиня (Додаток 4) — символ життя і родючості, захисниця людей від усякого зла, добра «хатня» богиня, що оберігала оселю, малих дітей, добробут сім'ї. Ця лялька є символом здоров'я, достатку, материнської любові та захисту. Дорослим людям вона допомагає повірити в себе, заспокоїтись, як у дитинстві, відчутти себе захищеними. Цю ляльку традиційно ставлять навпроти вхідних дверей (вище рівня людських голів), щоб вона зустрічала гостей і не пускала злі сили до хати. Берегиням на обличчі намотували хрести.

5-та у ч е н и ц я. Нерозлучники — дружна сім'я лялечок-мотанок (Додаток 5) — допоможуть створити і зберегти розуміння, вірність, затишок і спокій у сімейному житті. Це ляльки чоловічої та жіночої статі, які мають одну ручку на двох, що символізує злагожене коханням життя. Вони є також символом єдності. Їх дарували на весілля, щоб молоді ніколи не розлучилися і все робили разом. І нерідко таку парну ляльку садовили на першій підводі, якою молоді їхали до церкви вінчатися, щоб ця лялька захищала майбутнє подружжя від лихого ока. До речі, дотепер нерідко можна бачити на капоті машин весільного кортежу ляльку, хоча вже давно забувся первісний, сакральний символ цієї традиції.

6-та у ч е н и ц я. Лялька-багаторучниця (Додаток 6) — допомога для господині. Свою назву вона дістала за наявність великої кількості рук (п'ять пар). Таку ляльку полюбили жінки-господині, її підвішували над прядкою чи піччю для того, щоб устигати робити всю хатню роботу. А лялька допомагала їй у цій справі. Виготовляли їх із соломи чи сіна, обов'язково використовували нитки червоного кольору. Таку ляльку дарували нареченій на весілля, щоб вона все встигала і в господарстві панував лад. А для успіху в творчості використовували блакитні кольори (Додаток 7).

7-ма у ч е н и ц я. Ляльки-зерновушки (круп'янички) (Додаток 8), за народним повір'ям, приносять у дім достаток, благополуччя, допомагають досягти успіхів у роботі. Тому круп'яничка має бути кругленькою, повненькою. Таку назву дістала через те, що наповнена крупкою (зерном). Основне правило під час виготовлення — заборона використовувати подріблену крупу, обов'язково брати лише ціле зерно: пшеницю, гречку, рис, пшоно, горох... За тим, наскільки повненька лялечка, робили висновок щодо достатку в родині: якщо круп'яничка худенька — отже, в родині скрута.

8-ма у ч е н и ц я. Лялька-трав'яниця (Додаток 9) подібна до сучасної ароматерапії. Її поселяють у будинку, щоб повітря було чистим. Тільки цієї лялечки наповнене запашними заспокійливими травами, які час від часу слід оновлювати. Ляльці цій місце там, де ви відпочиваєте, і біля ліжка хворого, щоб вона відганяла духів хвороби. Лялечка ця особлива: на відміну від інших ляльок-мотанок дуже любить, щоб її «потискали», пальчиками масажик частіше робили. А трав'яниця розстаріється — подарує вам аромати цілющих трав. Така ось стародавня ароматерапія!

9-та у ч е н и ц я. Збираючи чоловіків у дорогу, нерідко дівчата (жінки) разом із речами клали коханим виготовлену власноруч мініатюрну лялечку-оберіг — подорожницю (Додаток 10). Це крихітна

лялечка з клаптиків тканини, з вузликом у руках, у якому було сховано декілька крупинок пшона або іншої крупи та нитки. Крупа була символом ситості, щоб подорожній завжди був у дорозі ситий. Нитки клали з метою, щоб він завжди міг знайти дорогу додому.

10-та учениця. Мотанка-Матуся (*Додаток 11*) — одна з найдобріших і найулюбленіших ляльок. Вона символізує головне призначення жінки — дати життя новій людині, піклуватися, захищати та оберігати малюка все своє життя. Її обов'язково робили пишногорудою (треба ж малюка годувати!). У руках вона тримає ляльку-немовлятку (пеленашку). Ставити мотанку-матусю слід у дитячій кімнаті, аби захищала й оберігала малюка від злих сил, лихого ока і хвороб.

3. Гра «Збери пазл»

Із розрізаних зображень ляльок-мотанок учасники мають скласти картинку і назвати її, аргументуючи свою відповідь.

4. Ознайомлення з основними традиціями (правилами) виготовлення ляльок-мотанок

Ведуча. А які ж існували традиції виготовлення ляльки-мотанки?

11-та учениця:

- Не можна шити голкою... — тільки мотати!
- Замотувати нитки та стрічки, тканину — тільки за годинниковою стрілкою, як повертається сонце, — це позитивна енергетика.
- Уважають, що лялька-мотанка повинна бути безликою, а та, яка служить Берегинею, — із хрестом замість обличчя.
- Майстриня, створюючи ляльку-мотанку, закладає у своє творіння щасливі побажання.
- До голови додають монетки та пшеницю — на добро та здоров'я.
- Мотати потрібно тільки з гарним настроєм і думками.
- Вишивати чи пришивати елементи костюму слід заздалегідь (голка — на порчу!).
- Виготовлення ляльки доцільно супроводжувати обрядовими піснями — це своєрідний магічний акт, спрямований на добру долю, гармонію в родині.

12-та учениця. Важливу роль відігравав і колір ниток:

- зелений — колір здоров'я та багатства;
- червоний — колір життя, вогню, кохання;
- жовтий — колір сонця, пшениці, землі, фізичного світу;
- синій — колір творчості та саморозвитку;
- фіолетовий — колір мудрості;
- золотий — колір Божої любові.

5. Майстер-клас

Ведуча. Яка лялька-мотанка вам найбільше сподобалася?

— А чи вмієте ви виготовляти ляльку-мотанку — таку, якою колись бавилися діти, яку дівчата берегли аж до весілля?

— Ні? Тоді маєте чудову нагоду навчитися. Яку ляльку-мотанку ви хотіли би зробити? (*Відповіді дітей.*)

— Кожна з цих ляльок цікава і важлива! Але для родини найголовнішою є Берегиня. Тож сьогодні, діти, шановні гості, пропоную виготовити власноруч ляльку Берегиню.

Усі готові? Тож візьмімося всі за рученята і скажімо одне одному: «У тебе все вийде!». Тож розпочнімо роботу з чистим серцем, щирими помислами. Перед кожним із вас — найпростіший набір необхідних матеріалів для виготовлення ляльки-мотанки.

Лунає пісня «Квітка-душа».

Інструктаж щодо послідовності виготовлення

Тканина. Для ляльки-оберега беруть клаптики ношеного одягу, до того ж «щасливого», не затьмарені ані лихом, ані бідністю. Обрядові ляльки виготовляють з нової тканини, прикрашають вишиванням, шовковими стрічками. Змотують спіраль — символ безконечності Буття і вічності. Покриваючи тіло ляльки тканиною, вкладайте в неї свої думки і наміри: навіщо ця лялька та в чому допомагатиме. Потім голівку обмотують ниткою, викладають сакральний хрест. Уважають, що лялька-мотанка повинна бути безликою, а та, яка слугує берегинею, — з хрестом замість обличчя. Це має подвійну

причину: по-перше, хрест як один з найдревніших оберегів має сильне захисне значення, а по-друге, ляльку остерігалися пов'язувати з конкретною людиною: якщо зробити обличчя, а особливо очі, то в них може влетіти дух живої істоти. А люди бувають різними...

Одяг. Після того ляльку одягають. Усі елементи одягу мотанки є символічними: спідниця — уособлює землю; сорочка — три часи: минулий, теперішній і майбутній; головний убір — очіпок, стрічка чи хустка — зв'язок із небом... Вбрання та кольори добирає майстер за своїми вподобаннями та враховуючи символічне призначення ляльки. Наприклад, якщо ляльку роблять на добробут та здоров'я родини — для одягу добирають червоно-зелені відтінки, для успіху в фінансових справах — зелені та золотисті, для щастя в коханні чи подружньому житті — червоні, рожеві, помаранчеві кольори, для успіху в творчості — блакитні. І, звісно, велику силу має вишивка, яка несе в собі позитивну енергію багатьох поколінь. Потужну захисну силу мають ляльки, виготовлені з натурального конопляного полотна — це універсальний родинний оберег від нещастя і хвороб.

Ведуча. Ось яка лялька в нас!

Тепер кожен з вас має свою захисницю. Лялька-берегиня має стояти на видноті. Її в жодному разі не можна підвішувати за голову. В крайньому разі її можна почепити на стіну за спеціальну петельку ззаду на поясі. Коли ви вносите ляльку в дім і ставите на призначене для неї місце, можна їй «розказати», навіщо вона прийшла у ваш дім. Не варто у присутності ляльки-берегині сваритися або з'ясовувати стосунки. Не можна ляльку, зроблену для вашого дому, передаровувати іншим людям. Разом із нею може піти ваша домашня гармонія...

III. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА

Ведуча. Прадавній український талісман, зігрітий теплом Твоїх маленьких долоньок, готовий здійснювати заповітні бажання та захищати Твій дім від злих сил. Нехай ваша, для когось перша, лялька-мотанка стане сьогоденним оберегом, бо ви «примотали» до неї всі свої побажання і сонячне тепло. А, оскільки робили її з любов'ю та були налаштовані позитивно, можна бути впевненими, що така річ, зроблена власноруч, пов'язана з історичним минулим, стане справжнім оберегом та за потреби обов'язково допоможе.

Тож до рук її візьміть
І до серця пригорніть.
Лялька пращурів забута —
Нам дорога у майбутні!

Хай вона оберігає,
Душу й серце зігріває.
І на долю, й на добро
Щоб усе у вас було!

Рефлексія

Ведуча:

- Чи сподобалось вам створювати ляльку-мотанку?
- З якою метою ми сьогодні ознайомилися з лялькою-мотанкою?
- Чи бажали б ви навчити своїх друзів чи родичів виготовляти ляльку?
- Добре! Мені дуже приємно було творити разом із вами.

Додаток 1

Додаток 2

Додаток 3

Додаток 4

Додаток 5

Додаток 6

Додаток 7

Додаток 8

Додаток 9

